

Kto nechce hovoriť o kapitalizme, mal by mlčať aj o veľkochovoch

Takýmto spôsobom by sa dal pozmeniť známy výrok filozofa a predstaviteľa frankfurtskej školy kritickej teórie Maxa Horkheimera, ktorý v roku 1939 napísal: „Kto nechce hovoriť o kapitalizme, mal by mlčať aj o fašizme.“ (Horkheimer 2005, s. 226) Poukazoval na to, že fašizmus nie je len akousi náhodnou odchýlkou od normálu či defektom prirodzene javiaceho sa spojenectva medzi liberálnou demokraciou a kapitalizmom, ale že je to v tieni ukrytý dôsledok rozporov kapitalistickej logiky výroby, ktorý čaká na svoju príležitosť. Na „hnednutie“ jedincov aj celých spoločností pôsobia rôzne vplyvy, no často súvisia so systémovou krízou akumulácie kapitálu a ekonomického rastu, na ktorých je stabilita kapitalizmu životne závislá.

Podobne ako Horkheimer hľadal systémové príčiny vzniku fašizmu, môžeme aj my premýšľať o ďalších, rovnako závažných problémoch dnešného sveta, ako je klimatická zmena či s ňou silno previazaná tzv. „živočíšna výroba“. Na prvý pohľad sa mnohým môže zdať, že nadpis tejto eseje spája dve absolútne odlišné a spolu nesúvisiace sféry našich životov. Preto si postupne posvietime na oprávnenosť tohto tvrdenia a objasníme mŕtvoľné puto medzi kapitálom a veľkochovmi. Zaučať však musíme až v pradávnej minulosti.

Domestikácia ako znesvätenie

Podľa mnohých archeológov a historikov bol prvým domestikovaným zvieratkom pes. Niektorí tvrdia, že k tomu došlo pred 15 000 rokmi, no objavujú sa aj údaje, ktoré siahajú oveľa ďalej do minulosti. Dominantným spôsobom získavania potravy v tomto období bol lov a zber plodín. To sa zmenilo počas neolitu, asi 10 000 rokov dozadu. Ľudia sa postupne transformovali zo zberačov na pestovateľov a kvôli práci, potrave a materiálom na výrobu domestikovali ovce, kozy, prasatá, kravy či kone. S domestikáciou sa však radikálne premenil vzťah medzi človekom a ostatnými zvieratami. Nešlo len o skrotenie pre konkrétny účel, po prvý krát sa zviera stalo vlastníctvom človeka, ktorý mal vďaka tomu moc zvieratá kontrolovať, obchodovať s nimi a pretvárať ich k svojmu úžitku. Prirodzené evolučné sily tak boli nahradené cieľenými aktivitami ľudskej ruky a pokora voči iným zvieratám sa postupne menila na nadrženosť. (DeMello 2012, s. 84–87)

Vo všeobecnosti prevláda presvedčenie, že bez domestikácie by dnes ľudská civilizácia nezaživala taký rozmach. Zvieratá nám slúžili ako stabilný zdroj potravy, ako dopravné prostriedky či pracovné nástroje, no boli aj našimi blízkymi spoločníkmi a ochrancami. Kombinácia týchto faktorov spolu s inými mala za následok aj vznik prvých obchodných uzlov a mestských štátov. (DeMello 2012, s. 88) Okrem výhod pre ľudskú civilizáciu bol takýto vývoj vďaka pozitívnym aj pre ríšu zvierat. Hlavne v súvislosti s tzv. „hospodárskymi zvieratami“ sa často

hovorí o obojstranne výhodnej spolupráci – bezpečnosť pred predátormi a dostatok potravy výmenou za život v kontrolovaných podmienkach. Takéto uvažovanie je však značne ahistorické a pozerá sa na minulosť určitým ideologickým aparátom. Navyše, je to história písaná ľuďmi.

Americký sociológ David Nibert popísal na základe svojej historickej analýzy úplne iné súvislosti vyplývajúce z dôsledkov domestikácie zvierat. Predstava o domestikácii ako o vzájomnej spolupráci je podľa neho veľmi neadekvátne. Praktiky podrobenia spojené s domestikáciou považuje za hlboké narušenie života citiacich bytostí. Preto hovorí o procese domestikácie ako o *processe znesvätenia*.¹ Je to: „... systémová prax násilia, v ktorej sú spoločenské zvieratá zotročené a biologicky manipulované, čo vedie k ich objektivizácii, podriadenosti a útlaku. Prostredníctvom procesu znesvätenia sa mnohé druhy zvierat, ktoré žili na zemi milióny rokov vrátane niekoľkých druhov veľkých spoločenských eurázijských cicavcov, stali považované za bezvýznamné predmety a ich samotná existencia bola uznaná len vo vzťahu k ich využívaniu ako ‚zvierat na jedlo‘ alebo k podobnej spoločensky konštruovanej pozícii odrážajúcej rôzne formy vykorisťovania.“ (Nibert 2013, s. 22)

Takéto degradovanie zvierat malo podľa Niberta negatívny dopad aj na ľudský svet. Zavádzanie kontroly nad zvieratami podkopávalo možnosti vytvorenia spravodlivej a mierovej spoločnosti. Hierarchické postavenie voči zvieratám a násilie na nich páchané sa totiž často pretavilo do násilia medzi ľuďmi samotnými. „Dehumanizačné“ praktiky dovedené k dokonalosti u zvierat sa u ľudí realizovali ako obchod s otrokmi, kolonizácia či ako stigmatizácia všetkých „iných“ – žien, ľudí odlišnej rasy alebo fyzicky či psychicky hendikepovaných. Postupne vznikajúci systematický útlak ľudí a ostatných zvierat však nemôžeme dostatočne vysvetliť bez zaoberania sa spoločenskými vzťahmi, ktoré k danému stavu viedli. Inštitucionalizácia útlaku často súvisela s materiálnymi záujmami elít, pre ktoré bol vhodným partnerom štát a jeho represívne a ideologické možnosti.

Zvieratá, a najmä tie, ktoré sme využívali na prácu a jedlo, sa nikdy v ľudských spoločnostiach nemali príliš dobre. Kronika, ktorá by rozprávala príbeh z ich pohľadu, by vyzerala podstatne inak, ako sa traduje v tých písaných ľuďmi. V tejto imaginárnej kronike zvieracej histórie by boli hrubo zvýraznené hlavne dva zlomové okamihy. Prvým by bola domestikácia ako obdobie zbavenia evolučnej slobody tisícov druhov zvierat. Druhý čierny bod v histórii by označoval obdobie začínajúce okolo 18. a 19. storočia. Ich utrpenie sa mnohonásobne zintenzívnilo s globálnym rozvojom kapitalistického a industrializovaného spôsobu výroby tovarov.

¹ Autor používa do slovenčiny a češtiny nepreložiteľný pojem „domeseccration“ (desacrate = znesvätiť) ako ekvivalent pojmu „domestication“ (= domestikácia).

Kapitál ako usmrtenie

Zatiaľ čo domestikácia zvieratá znesvätila, kapitál z nich vysal aj posledné zvyšky života. Slovom Marxa: „... kapitál sa rodí zaliaty od hlavy až po päty krvou a špinou, ktorá vyteká zo všetkých jeho pórov.“ (Marx 1985, s. 627) Aby kapitál mohol existovať ako kapitál, musí neustále rásť a expandovať. Jeho cieľom nie je napĺňovanie potrieb, ale výroba tovarov na predaj na trhu s vidinou zisku, bez ohľadu na dopady na prírodné prostredie a životy ľudí a ostatných zvierat. V descartovskej logike kapitalizmu je zviera vo veľkochove len mašinou v súkolí strojov, bezduchým telom, tovarom určeným na predaj, spotrebu a následný zisk. Tomuto procesu tzv. *komodifikácie* neuniklo nič živé, ba ani mŕtve. Jednotlivé zvieratá sú medzi sebou jednoducho zameniteľnými anonymnými kusmi. Ich hodnota a dôležitosť je určovaná bezcitným ekonomickým kalkulom.

Industrializované metódy výroby potravín sa naplno rozvinuli v 20. storočí. Nastal tak veľmi historicky špecifický model získavania potravy. Väčšina ľudí bola separovaná od produkčného procesu, rovnako ako aj od priameho styku s druhmi zvierat, ktoré pojedá. K dosiahnutiu čo najlacnejšej a najrýchlejšej produkcie „živočíšnych potravín“ sa však logicky muselo niečo zanedbávať a niekde musí vznikáť negatívny dôsledok. Okrem krátkeho života a obmedzeného pohybu je jedným z výsledkov napríklad neprirodzene rýchly rast zvierat podporovaný hormónmi a antibiotikami. Absolútna kontrola sa okrem umelého životného prostredia zaisťuje aj genetickými manipuláciami a klonovaním tých „najproduktívnejších“ zvierat. Zmyslom je udržať náklady čo najnižšie a produktivitu ťahať nahor. Tento systém nie je možné „poludšitiť“ ani zavádzaním praktík, ktoré majú zvyšovať životnú pohodu zvierat. Stále sú totiž redukované na majetok a tovar. Veľkochovy však nemajú dopad len na životy zvierat vo vnútri týchto zatemnených budov. Živočíšny priemysel má nezanedbateľný podiel na zvyšovaní skleníkových plynov v atmosfére, čím významne prispieva ku zmene klímy. (FAO 2006) Nemenej známe je aj znečisťovanie spodných vôd, kam vsakujú výkaly zvierat, intenzívne využívanie prírodných zdrojov a mnohé iné nepriaznivé vplyvy na okolitú prírodu.

Racionalizácia výroby a automatizácia v chove a pri porážke zvierat mala samozrejme vplyv aj na ľudí, ktorí musia pracovať vo veľkochovoch a na bitúnkoch. Zamestnanci a zamestnankyne sú rovnako podriadené maximalizácii produktivity. Už od spustenia prvých hál tam pracovali prevažne migranti a rôzne sociálne marginalizované skupiny ľudí za mizerný plat a bez možnosti založiť odbory. Nízke či žiadne bezpečnostné štandardy, rýchla práca s ostrými predmetmi, styk s nakazenými zvieratami, vzduch plný prachu a špiny – to všetko sú podmienky, ktoré prispeli k tomu, že práca v mäso spracovateľskom priemysle je jedným z najnebezpečnejších a psychicky najnáročnejších zamestnaní vôbec. Pre mnohých môže byť prekvapením, že linka na „demontáž“ tiel na bitúnkoch prispela k vzniku prvých montážnych liniek. Henry Ford, známy ako človek, ktorý ako prvý zaviedol lacnú masovú výrobu automobilov, sa inšpiroval systémom bitúnku v Chicagu.

Práca tam bola rozdelená do nadväzujúcich sekcií, kde pracujúci vykonávali jednoduchý úkon a kde stroje pomáhali dvíhať ťažké telá zvierat. Mnohé priemyselné inovácie pochádzali práve z miesta, kde sa zdokonalilo ich zabíjanie. Historik Charles Patterson vo svojej knihe *Večná Treblinka* (2003) dokonca tvrdí, že tieto techniky, spolu s Fordovou známou spriaznenosťou s nacistickým režimom, nepriamo viedli až k masovému zabíjaniu židov. Nie nadarmo vyslovil Horkheimerov kolega z frankfurtskej školy s židovskými koreňmi Theodor Adorno známu vetu, že: „Osviečením začína všade tam, kde sa niekto pozrie na bitúnok a pomyslí si: veď sú to len zvieratá.“ (Patterson et al. 2003, s. 76)

Po celú históriu ľudstva bolo nevídané, aby bolo mäso tak častou potravou, ako je tomu od 20. storočia. Okrem závažných environmentálnych dopadov to má priamu súvislosť aj s rozvojom tzv. civilizačných chorôb. Na otázku, prečo jedia ľudia toľko mäsa, nás zväzda odpoveď, že je to z dôvodu rozšírenia veľkochovov a tým pádom lepšej cenovej dostupnosti. Avšak veľkochovy nevznikli preto, lebo najprv existovala požiadavka zo strany spoločnosti po mäse, mlieku a vajciach. Naopak, rozšírili sa hlavne preto, lebo rozvoj priemyselných metód produkcie umožnil vznik automatizácie, ktorej výsledkom je generovanie obrovských ziskov pre úzku skupinu ľudí. Mliekarenský a mäsospracovateľský priemysel je jedným z najmocnejších a najbohatších na svete, a zároveň je silno dotovaný štátom. Spolu s tým nutne prichádza strach o stratu tohto postavenia. Ich zisky značne závisia na tom, či ľudia budú spotrebúvať dostatok toho, čo vyrobia. Nesmierne zdroje týchto firiem sú preto využívané na ovplyvňovanie spotrebiteľských návykov pomocou reklamy a na lobovanie u politikov.² Tí potom okrem iného priamo aj nepriamo financujú aj výskum a vývoj metód na ekonomicky efektívnejšie vykorisťovanie.

Antropologička Barbara Noske sa zamerala na dlhý vývoj týchto vzťahov a praktík a predstavila koncept, ktorý ďalej rozpracoval Richard Twine, nazvaný *zvieraco-priemyselný komplex*. (Twine 2012, s. 15) Poukazovali ním na problematiku využívania zvierat na jedlo nie ako na čisto etický problém, ale ako na širšiu súčasť mechanizmov spojených s kapitalizmom, ktoré masové zabíjanie umožňujú a normalizujú. Dnešná situácia „hospodárskych“ a iných zvierat je v prvom rade dôsledkom finančných a mocenských záujmov aktérov zápasiacich na trhu. Okrem veľkochovov sú v ňom zapletení aj farmári, pestovatelia krmív, majitelia bitúnkov, fast foodov, rôzne finančné inštitúcie, lobisti či vlády. Spolu tvoria silnú sieť, ktorá má záujem na zvyšujúcej sa spotrebe zvierat na jedlo. To samozrejme neznamená, že ďalšie faktory nie sú významné, no princíp akumulácie kapitálu je jednotiacim a hnacím imperatívom v pozadí.

Kolobeh života a smrti vo veľkochovoch je realizovanou metaforou kolobehu akumulácie kapitálu. Krava sa narodí len preto, aby produkovala zisk svojmu majiteľovi. Ten ju vysáva stále viac a viac

² Výnimočný nie je ani priamy vstup biznismenov do politiky, ako v prípade českého premiéra a majiteľa firmy Agrofert Andreja Babiša.

až do bodu, kedy nedokáže extrahovať väčšiu hodnotu, ako sú náklady na udržanie kravy pri živote. Potom prichádza smrť. Medzitým však krava bola niekoľko krát umelo oplodnená a dala život ďalšiemu koliesku v stroji. To je každodenná realita pre miliardy zvierat, ktorá bude pokračovať dovtedy, pokiaľ logiku akumulácie kapitálu nenahradí princíp napĺňania potrieb – ľudských a mimoludských zvierat súčasne.

De(kon)štrukcia ako znovuzrodenie

Veľkochovy sa teda nezjavili len tak z ničoho nič. Ich história plná krutosti je spojená s históriou domestikácie, resp. s procesom znesvätenia zvierat a zintenzívnila sa spolu s globálnym rozvojom tovarovej formy výroby. Nie každé zneužívanie zvierat je dôsledkom tlaku kapitálu, ale aktivity kapitálu majú vždy extrémne dopady na zvieratá vnútri aj mimo veľkochovov.

Normalizácia pohľadu na zvieratá ako na zdroje pre ľudskú potrebu je v kapitalizme už z jeho podstaty všadeprítomná. To je nepochybne veľký etický problém, no zároveň bez vzdoru voči jeho socio-ekonomickým príčinám je to problém nevyriešiteľný. Avšak samotné prekonanie kapitalizmu nie je dostatočnou podmienkou na ukončenie veľkochovov. Spolu s tým je potrebné konfrontovať aj zdanlivú neutralitu a prirodzenosť komplexného industrializovaného prístupu k produkcii výrobkov nutných k uspokojovaniu potrieb a rovnako je dôležité zmeniť aj náš vzťah k pestovaniu jedla. Nutnou súčasťou tejto transformácie je aj naše pochopenie úlohy zvierat v revolučnom procese ako rovnocenných partnerov a ako svedkov deštruktívnej sily kapitálu a jeho štátu.

Analýza kapitalizmu prehľbuje pochopenie vzťahov, ktoré viedli ku vzniku veľkochovov a spresňuje kritiku od plochých paternalistických fráz k radikálnej premene vzťahu medzi ľuďmi a ostatnými zvieratami. Jedine prekonaním pocitu odcudzenia k sebe a k svojej práci vznikajú systémové predpoklady k prekonaniu odcudzenia ľudí od prírody a jej ďalších obyvateľov. Inak povedané, zbaviť sa druhovej nadržanosti a štrukturálne podmienenej dynamiky útlaku a vykorisťovania zvierat je nemožné bez zbavenia sa nadržanosti kapitálu nad ľuďmi. Preto aj naďalej trvám na oprávnenosti nadpisu, ktorý som pre túto esej zvolil. Kto nechce hovoriť o kapitalizme (a prekonať ho), mal by mlčať aj o veľkochovoch. Napokon, aj sám Horkheimer pod emancipáciou spoločnosti rozumel aj zmenu vzťahu ku zvieratám.

Teraz je už snáď jasnejšie, prečo som v úvode spomenul mŕtvolné puto medzi kapitálom a veľkochovmi. Marx hovoril o kapitále ako o mŕtvej práci, ako o upírovi vyciciavajúcom krv a pot. Aby mohol žiť, musí parazitovať na živote iných. De(kon)štrukcia prirodzenosti systému komodifikácie života je vhodným štartovacím bodom k spísaniu novej kroniky zvieracej histórie – histórie bez veľkochovov. Po ich metaforickom aj reálnom znesvätení a usmrtení by tak mohlo nastať znovuzrodenie, pri ktorom dôjde k odstráneniu parazita a k navráteniu života do všetkých

dimenzií globálnej planetárnej spoločnosti. Americký sociológ Steven Best nazýva tento pohľad, ktorý vníma prepojenie rôznych druhov útlaku, politikou *totálneho oslobodenia*. (Best 2016, s. xii) Vízia sveta, kde nebude existovať vzájomné zabíjanie proletárov rozličných rás, náboženstiev a živočíšnych druhov, je (a asi ešte aj nejakú dobu bude) len vysnívanou utópiou. Napriek tomu si myslím, že snaha o dosiahnutie ideálu totálneho oslobodenia nie je márna.

Zdroje:

BEST, Steven. *Politics of total liberation: revolution for the 21st century*. New York: Palgrave Macmillan, 2016. ISBN 978-1-349-50086-4.

DEMELLO, Margo. *Animals and society: an introduction to human-animal studies*. New York: Columbia University Press, 2012. ISBN 978-0-231-15294-5.

FAO. *Livestock's long shadow* [online]. Roma: Food and Agriculture Organization of the United Nations Rome, 2006 [cit. 13. február 2018]. Dostupné z: <http://www.fao.org/docrep/010/a0701e/a0701e00.HTM>

HORKHEIMER, Max. The Jews and Europe. In: Eduardo MENDIETA, ed. *The Frankfurt School on religion: key writings by the major thinkers* [online]. New York: Routledge, 2005. s. 225–241. ISBN 978-0-415-96696-2. Dostupné z: <https://thecharnelhouse.org/wp-content/uploads/2016/04/max-horkheimer-the-jews-and-europe.pdf>

MARX, Karl. *Kapitál. Kritika politickej ekonómie. Prvý zväzok*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1985

NIBERT, David Alan. *Animal oppression and human violence: domeseccration, capitalism, and global conflict*. New York: Columbia University Press. Critical perspectives on animals: theory, culture, science, and law, 2013. ISBN 978-0-231-15188-7.

PATTERSON, Charles, KAPLAN, Lucy Rosen a FAKTOR, Viktor. *Věčná Treblinka: ve vztahu ke zvířatům jsme všichni nacisté*. Praha: Práh, 2003. ISBN 80-7252-084-9.

TWINE, Richard. Revealing the ‚Animal-Industrial Complex‘ – A Concept & Method for Critical Animal Studies?, *Journal for Critical Animal Studies*, 2012, roč. 10, č. 1, s. 28.